

Тетяна МАРИЦЬУК

ТВОРЧА ПРАКТИКА ХУДОЖНИКІВ ТЕКСТИЛЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто творчу практику художників текстилю українського художньо-промислового ткацтва другої половини XX ст. Півстолітнє процвітання цієї галузі спонукає до підсумків, до з'ясування проблем та здобутків художників-текстильників у контексті виготовлення тканин промисловим способом. Визначено, що ткацтво жакардовим і ремізним способом займало вагоме місце серед інших видів декорування тканин та готових виробів у легкій промисловості. Проаналізовано традиційні та інноваційні процеси творення художніх тканин. Простежено роль художника-текстильника у період становлення, процвітання та занепаду галузі у кінці XX століття.

Ключові слова: художник-текстильник, промислове ткацтво, десинатор, колорист, асортимент, декор, орнамент.

© Т. МАРИЦЬУК, 2013

Промислове виготовлення жакардових та ремізнних тканин в Україні в другій пол. XX ст. виникло на основі багатих традицій українського народного ткацтва різних регіонів. Розвиток текстильного промислового виробництва, зумовлений суспільно-культурними чинниками, тривав у загальному руслі української художньої культури. Еволюція відбувалася у тісному взаємозв'язку з європейським та світовим художнім процесом. Витоки промислового ткацтва сягають доби середньовіччя — цехової організації праці, а згодом — мануфактурного виробництва. Поява наприкінці XVIII ст. механічних ткацьких верстатів сприяє зародженню промислового виробництва тканин на українських землях, яке на поч. XX ст. було ще слабкорозвиненим.

Становлення й активізація діяльності текстильної промисловості в Україні припадає на 1950—1960 рр. Вона постала як окреме професійне великомасштабне виробництво лляної, шовкової, вовняної та бавовняної продукції. Поступово машинне виробництво набуло широких обсягів. Розвиток промислового ткацтва на теренах України був зумовлений потребою якнайшвидшого забезпечення текстильними виробами не лише вітчизняного споживача, а й мешканців тодішніх республік Радянського Союзу.

Художньо-промислова тканина — нова маловивчена галузь українського текстилю другої пол. XX століття. В українській мистецтвознавчій літературі наукові розвідки стосовно зазначеної тематики та періоду фактично відсутні. Вивчення питань українського промислового ткацтва та творчої практики художників текстилю здійснено на основі наукових, мистецтвознавчих та історичних праць, науково-популярних публікацій, рекламних видань, виробничої та архівної документації, а також фактологічного матеріалу другої пол. XX століття.

Вагомий внесок у дослідженні української художньо-промислової тканини — праці Адама Жука [33; 34]. Автор розглянув промислове ткацтво від витоків і до середини 80-х рр. XX ст. Цінними з наукового погляду стали публікації Людмили Жоголь, в яких проаналізовано естетичні властивості художніх промислових тканин для облаштування й оздоблення інтер'єрів житла та громадських споруд [30; 31; 32].

У контексті вивчення загальних тенденцій розвитку інших видів народного та професійного мистецтва стислі відомості про вітчизняну промислову тканину дають Є. Арофікін, О. Луковська.

Окрема група джерел — видання, в яких окреслено стан підготовки художників текстилю у вітчизняних мистецьких вузах [16; 17]. Різні аспекти стосовно творчості художників промислових підприємств та декору тканин масового виготовлення висвітлено у спеціалізованих періодичних виданнях, профільних журналах та каталогах [22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29].

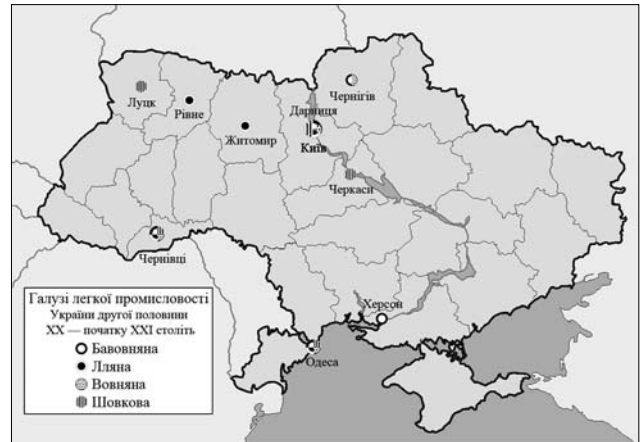
Основною джерельною базою для написання статті стали архівні матеріали (тепер — власність автора), опрацьовані на підприємствах: Дарницький шовковий комбінат (далі — ДШК), Житомирський льнокомбінат (далі — ЖЛК), Київський шовковий комбінат (далі — КШК), Київська прядильно-ткацька фабрика (далі — КПТФ), Луцький шовковий комбінат (далі — ЛШК), Одеська прядильно-ткацька фабрика (далі — ОПТФ), Рівненський льнокомбінат (далі — РЛК), Херсонський бавовняний комбінат (далі — ХБК), Черкаський шовковий комбінат (далі — ЧШК), Чернівецький текстильний комбінат (далі — ЧТК), Чернігівський камвольно-суконний комбінат (далі — ЧКСК) (Іл. 1).

Художньо-промислові тканини другої пол. ХХ століття, що виготовлялися ремізним та жакардовим способом на провідних вітчизняних підприємствах, пройшли різні етапи художнього та технічного вдосконалення.

Декорування художньо-промислових тканин регламентувалося низкою установ, зокрема: Науково-технічною радою Мінлегпрому¹ СРСР, Науково-дослідним інститутом теорії та історії образотворчих мистецтв Академії мистецтв СРСР, Естетичною комісією з питань моди й культури одягу, постійною робочою групою з питань культури одягу Ради Економічної Взаємодопомоги соціалістичних країн, Науково-дослідним інститутом художньої промисловості.

Найвагомішу роботу щодо регулювання виконання завдань художників текстильних підприємств СРСР і вітчизняних, зокрема, в галузі виготовлення тканин, проводив Всесоюзний інститут асортименту виробів легкої промисловості (ВІАлегпром). У Києві 1961 року було створено його філію. В Інституті функціонували відділи лляної, шовкової, вовняної, бавовняної та трикотажної промисловості, відділи швейної, взуттєвої промисловості [26].

¹ Мінлегпром — Міністерство легкої промисловості.

Іл. 1. Основні центри з виробництва художньо-промислових тканин в Україні другої половини ХХ століття

На базі інституту було організовано дев'ять науково-дослідних лабораторій, основний напрямок діяльності яких — створення і впровадження у масове виробництво досконаліших текстильних матеріалів, зокрема — інтенсифікація процесів промислового ткацтва [24].

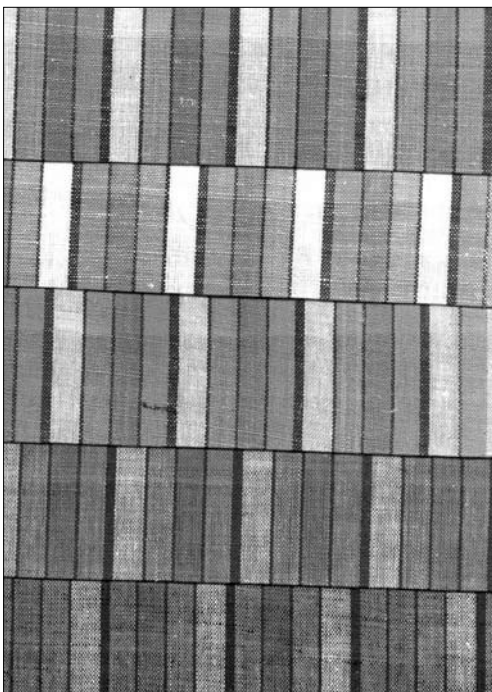
Робота ВІАлегпрому² полягала у проведенні щорічних всесоюзних художньо-технічних рад, на яких погоджували або відхиляли нові ескізи та готові зразки експериментальних тканини, рекомендували їх до впровадження у виробництво, вивчали новітні досягнення текстильників у Радянському Союзі, брали до уваги закордонний досвід, попит, створювали творчі групи спеціалістів текстильної галузі, що координували роботи з випуску тиражних тканин. Постійно проводилась методична робота, а також наради-семінари з художниками промисловості щодо перспективи розвитку асортименту художньо-промислових тканин на три роки. ВІАлегпром надавав чіткі вказівки щодо декору майбутніх виробів за трьома напрямками: рекомендована колористика і чітка рецептура фарбування для різних видів тканин; пропозиції зразків композиції, технічних прийомів зі створення рисунків; нових тенденцій еволюції художньо-стилістичних особливостей різноманітних предметів одягу та житлових і громадських інтер'єрів [28].

Творчий колектив ВІАлегпрому детально розробляв кольорову гаму (кольори, відтінки тощо), планував нові проекти тканин, у такий спосіб створюючи однотипний, спільний для СРСР стилістичний напрямок. Ескізи декору тканин групувалися за провідними

² ВІАлегпром — всесоюзний інститут асортименту легкої промисловості.

Іл. 2. Тканини для демісезонних костюмів. 1987 р. ЧКСК

Іл. 3. Дитячі тканини. 1980 р. РЛК

на той час темами. Особливої актуальності у 1970—1980-ті рр. отримали тематичні текстильні рисунки, що створювалися невеликими партіями, здебільшого на замовлення Будинків моделей, торговельних організацій, медичних установ, міністерства оборони, комсомольських і піонерських організацій. Тематика декору тканин віддзеркалювала актуальні проблеми часу, акцентуючи увагу на досягненнях у науці,

техніці, космічній галузі тощо. Домінуюче місце посідала ідеологічна символіка. Підприємства з виготовлення тканин і поштучних виробів за такі вироби часто нагороджували відзнаками [8].

Більше можливостей побачити модні на той час зразки декорування тканин, на відміну від інших працівників підприємств легкої промисловості, було у художників з виготовлення декоративних тканин, особливо призначених для одягу. Модні видання журналів при Всесоюзній торговій палаті СРСР демонстрували не тільки декор тканин, а й розповідали про естетичні цінності тканини. Асортиментний відділ займався закупівлею нових зразків тканин на всесвітніх виставках, презентуючи їх згодом на текстильних підприємствах. Альбоми, де було представлено велику варіативність зразків, виконаних у різній манері та декоративних вирішеннях, уможлилювали детальніше вивчення орнаментальних мотивів. Оновлення і вдосконалення текстильних орнаментів зобов'язувало митців до пошуку нових мотивів, композицій та покращення естетичних властивостей художньо-промислових тканин [25].

Ескізи, проекти, інколи — зразки одягових і інтер'єрних тканин переглядали три художньо-технічні ради: на першому етапі художня рада підприємства, на другому — фахівці УІАлегпрому³, а остаточне рішення належало ВІАлегпрому. Ці заходи позитивно позначалися на роботі художника-текстильника. Пропоновані проекти тканин розглядалися в першу чергу з технічних, економічних та естетичних можливостей впровадження у масове виробництво. На всіх етапах державного контролю над процесом виготовлення промислових тканин існувала проблема технічної та торговельної рентабельності на противагу художньому рівню, який не був пріоритетним, особливо для тканин внутрішнього споживчого ринку. На засіданнях художніх рад брали участь представники будинків моделей, меблевих підприємств, торговельних організацій, які обирали з пробних зразків тканин і рекомендували їх для виробництва. Ескізи художників-текстильників затверджувалися на художніх радах, найкращі з яких отримували найвищу оцінку «відмінно». Найчастіше такі тканини пропонували на експорт або виготовляли невеликим тиражем [3]. Конкурсне оцінювання стимулювало роботу митців, спонукало до творчої активності і пошуку [11].

³ УІАлегпром — український інститут асортименту легкої промисловості.

Виготовлення художньо-промислових тканин для одягу певною мірою диктували швейні підприємства та торговельні організації, що реалізовували 80% продукції. Проте багатотиражне виготовлення тканин не підпорядковувалось частим змінам у моді, стилістиці одягу, інтер'єру тощо. На вітчизняних підприємствах більшість артикулів жакардових і ремізних художніх тканин виготовляли від трьох до п'яти років, періодично змінюючи колористику, завдяки чому урізноманітнювався однотипний асортимент [8].

Промислове ткацтво було зорієнтоване на масове забезпечення тканинами, відтак естетичні властивості нерідко були морально застарілими порівняно з закордонними аналогами [7]. У промисловому ткацтві робота художника розцінювалась як колективна. Творчі та технічні напрацювання з розробки та проектування тканини фіксувались тільки у внутрішній документації підприємств. Автора проектів та готових тканин підприємства вказували лише тоді, коли вони потрапляли на виставки, ставали ілюстраціями книг чи журналів. Власне бачення і підхід художників-текстильників був знівельований і непомітний у тиражованому виготовленні тканин [23].

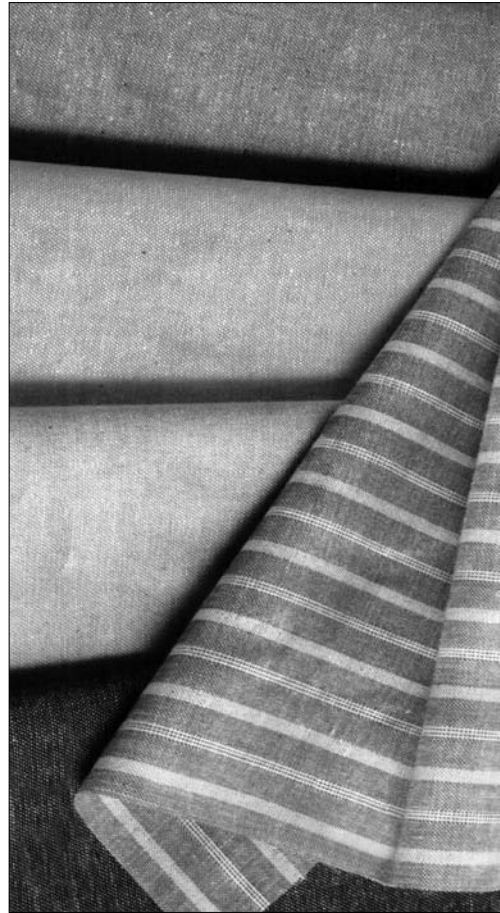
На початку 60-х рр. ХХ ст. в СРСР впроваджувалися спроби щодо комплексного проектування приміщень (особливо громадських) з урахуванням всіх текстильних елементів, що, в свою чергу, створювало завершену композицію інтер'єру. Ці завдання вирішувалися комплексно і з масовим промисловим виготовленням тканин (меблевих, порт'єрних, тюлевих, скатертних та ін.), і меблів, посуду (кераміки, фаянсу, фарфору, скла тощо).

Для художніх колективів (художники, десинатори⁴, колористи) підприємств ставили завдання: за рахунок декоративних тканин та інших компонентів забезпечити не тільки комфорт в інтер'єрі, а й створити ідейний та ідеологічний вплив на свідомість людини [27].

Підбір тканин для громадських приміщень (готелі, кінотеатри, театри, ресторани, палаци культури, спорту, піонерські організації, партійні комітети та ін.) здійснювався виключно з урахуванням рекомендованих вимог.

Важлива роль у розробках ескізів і проектуванні нових зразків тканин належала експериментальній майстерні декоративних текстильних виробів при Академії будівництва та архітектури, робота якої була зорі-

⁴ Десинатор — професія в текстильній промисловості, що забезпечує технічне виконання проекту.

Іл. 4. Тканини для літніх костюмів. 1983 р. ХБК

єнтована на розробку художніх тканин для громадських приміщень — будинків культури, театрів, готелів, ресторанів тощо [19].

Провідними художниками, котрим належать вагомі здобутки у розробці оригінальних композицій художньо-промислових тканин другої пол. ХХ ст., стали: Л. Жоголь, О. Запальська, С. Отрощенко, В. Бондаренко, Б. Любич. У проектуванні тканин митці активно використовували мотиви різних видів українського народного мистецтва, що забезпечувало інтер'єрам яскравий національний колорит. У майстернях були розроблені тканини для готелів «Москва», «Дніпро», «Україна» у Києві; «Тарасова гора» у Каневі; архітектурний комплекс у Моринцях. За ескізами А. Рибачук і В. Мельниченко було створено тематичні малюнки зі стилізованими зображеннями історичних пам'яток Києва для тканин, що прикрашали інтер'єр автовокзалу, приміщення Бориспільського аеропорту тощо [30].

За часів радянської влади престижу професії художника з виготовлення художньо-промислових тка-

Іл. 5. Тканина для покривал. 1980 р. ХБК

нин сприяла практика державного заохочення. Активно проводилась ідеологічна робота, впроваджувалась матеріальна доплата. Стимулюванням творчості художників були матеріальні доплати за тканини з індексом «відмінно». На відміну від зарубіжних країн, де існувала ринкова конкуренція, вітчизняні підприємства працювали в умовах соціалістичних змагань з виготовлення погонних метрів тканини. Гордістю підприємств вважались тканини «новинки». Практикували нагородження працівників грамотами, медалями та дипломами за перемогу в конкурсах з декоративного вирішення тканин промислового виготовлення [7].

Досягати високого мистецького рівня у проектуванні тканин працівникам, художнім колективам допомагало стажування та «творче суперництво» з аналогічними підприємствами з інших республік СРСР. Для підвищення професійного рівня художникам-текстильникам виділяли творчі дні та надавали відраджень. Художники могли брати творчу відпустку лише один раз на рік терміном на місяць. Поїздки вибирали на власний розсуд: по Україні, в Росію, республіки Прибалтики тощо. Оскільки українські художньо-промислові тканини постачали переважно в союзні республіки СРСР, художники зобов'язувались вивчати і творчо інтерпретувати народні мотиви «братніх» народів. Поїздки передбачали

не тільки роботу на пленері, а й відвідування етнографічних, історичних, художніх та краєзнавчих музеїв. Зібрані ескізи втілювали у створенні композицій для промислових тканин. Підсумовували роботу звітною виставкою [7; 8].

У роботі художника-текстильника новаторським вважалося запровадження вільного графіку роботи. Такими привілеями користувалися в основному головні художники або начальники творчих майстерень підприємств [10].

Вільне відвідування розпочали вводити шовкові комбінати України. Зокрема, на Дарницькому шовковому комбінаті вільний графік роботи для художників було запроваджено у 1973 році. Таке право у цьому ж році одержали й художники Київського шовкового комбінату [3]. Черкаський шовковий комбінат такий досвід впровадив від 1978 року [9].

У 1978 р. у Москві відбулося зібрання представників легкої промисловості і фахівців архітектурної галузі, де на творчому засіданні прийняли рішення про включення до синтезу предметів дизайну, декоративно-прикладного і монументально-декоративного мистецтва, засобів наочної агітації та пропаганди. Декоративним тканинам промислового виготовлення було присвоєно індекс і виокремлено в окрему групу «пластичні матеріали» [8].

Використання різноманітних пластичних структурно-фактурних властивостей тканини в композиції та тектоніці інтер'єрів давало змогу досягнути різноманітності просторових рішень. Естетично прийнятними та економічно вигідними протягом періоду 50—80-х рр. ХХ ст. вважалася асортиментна варіативність промислових тканин та готових тканих виробів, що застосовувалися для формування людських потреб у побуті.

На Київському шовковому комбінаті у реалізації творчих процесів та пошуку нових ідей була задіяна плеяда художників: М. Грибанову, Т. Мороз, О. Вовченко, Л. Волкову, З. Вишневу та ін. Митцям було доручено проектування одягових тканин для костюмів, платтів, сорочок тощо. КШК займав лідерські позиції серед вітчизняних підприємств, нерідко був орієнтиром якості та кількості виготовленої художньо-промислової продукції. Митці застосовували різноманітні підходи і практики для орнаментування тканин: традиційно у декорі використовували рослинні, геометричні, комбіновані ві-

зерунки. З метою урізноманітнення рисунків та вдосконалення структурно-фактурних властивостей тканин художній колектив залучав до співпраці майстрів народного мистецтва, членів Спілки художників: О. Пащенко, М. Глуценко, М. Тимченко [4; 20].

У другій пол. ХХ — на поч. ХХІ ст. у населення значним попитом користувалися плахтові тканини промислового виготовлення. Їх масовий випуск було організовано на Київській прядильно-ткацькій фабриці. Вагоме місце з виготовлення декоративних тканин, які ткали на механічних верстатах, посідали визначні постаті вітчизняної текстильної галузі: І. Решетник, М. Хургін, С. Колос, С. Нечипоренко. Для вдосконалення структури та фактури тканин художники запропонували замість однієї основи застосовувати дві різні за кольором. Це давало змогу ускладнювати орнаменти, у такий спосіб урізноманітнюючи декор промислових плахтових тканин [4].

Від 1978 р. Луцький шовковий комбінат розпочав виготовлення порт'єрних тканин, декор яких базувався на характерних поперечних та поздовжніх стрічкових орнаментах зі своєрідною інтерпретацією волинських народних тканин (ряден, скатертин, рушників).

Художники С. Боярчук, Н. Кириченко, С. Кириченко, К. Долацька та десинатори І. Удовиченко, Н. Хухарева кольорову гаму композицій вибудовували на гармонійних поєднаннях золотисто-коричневих, червоно-оранжевих, бордово-золотистих барв, що забезпечувало тканинам характерну впізнаність серед іншої продукції [5].

Від початку діяльності на Дарницькому шовковому комбінаті в асортименті підприємства — костюмно-платтяні тканини під назвою «епонж»⁵, підкладкові та полотна для краваток. Художники ДШК з кожним роком змінювали і вдосконалювали орнаментування та забарвлення епонжів. Довершеними композиціями та гармонійною колористикою визначалися роботи Г. Дудецької, І. Вітер, Н. Полянської.

Творчий колектив підприємства зобов'язувався розробити зразки нових типів одягових тканин підвищеної якості. До співпраці було залучено фахівців з виготовлення жакардових тканин. Варіативність ремізних та жакардових тканин значно розширили асортимент художньо-промислових тканин ДШК [2].

⁵ Епонж — бавовняна або шовкова тканина з шершавою поверхнею та барвистим малюнком у вигляді широких смуг.

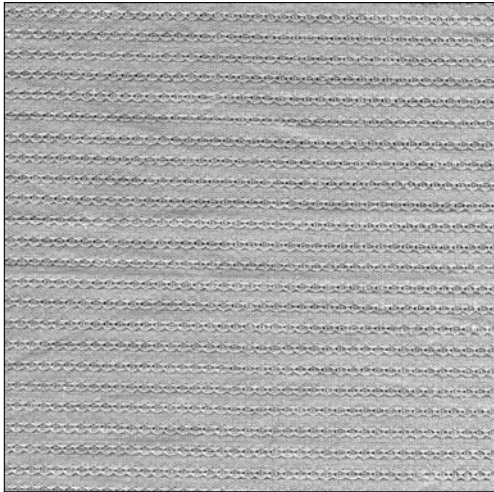

Іл. 6. Тканина для оббивки меблів. 1990 р. ХБК

Художники С. Кузьмова і Т. Калініна запроєтували жакардову платтяну тканину під назвою «рубін». Рельєфна фактура, домінування темних відтінків (фіолетовий, бордовий, коричневий) забезпечили тканині актуальність на довгі роки (від 70-х і до середини 80-х рр.) та масове використання у моделюванні одягу [2].

Авторами низки тканин, виготовлених на ДШК, що отримали широке застосування в Україні та поза її межами, стали: О. Гаврилук, О. Єпішин, Б. Питель, А. Ламах, М. Кочевська, В. Калінін, М. Погрібний. Розробка нових зразків меблевих тканин на ДШК належить Л. Пресняковій, В. Корнеєву, О. Барановій, Г. Ляхову та ін.

Декоративні тканини для краваток, які виготовлялися на ДШК впродовж всього періоду існуван-

Іл. 7. Тканина для блузок. 1984 р. РЛК

Іл. 8. Тканина для покривал. 1976 р. РЛК

ня підприємства, неодноразово змінювали декор, стилістику, кольорові пріоритети. Цим виробам притаманні зміни згідно впливу модних тенденцій, сезонності (яскраві — влітку, темніші — взимку тощо). Проектуванням тканин для краваток займалися М. Кочевська, Г. Дудецька, Н. Полянська та низка інших художників [2; 33].

Упродовж другої пол. ХХ ст. значну частину пістрявотканих костюмних, платтяних та сорочкових тканин продукували на Херсонському бавовняному комбінаті. Асортимент тканин виготовляли в найрізноманітнішому орнаментуванні та кольоро-

вому вирішенні. Художники підприємства з часом тільки вдосконалювали свою майстерність, що позитивно позначалося на готовій продукції — декоративній тканині [8].

У 1950-х — в першій пол. 1960-х рр. розпочали випуск тканин за новими рисунками і колористикою, так званої «шотландки»⁶, яка набула актуальності та широко застосовувалася для пошиття одягу (платтів, спідниць, чоловічих сорочок тощо) (Іл. 2).

Від 1959 р. Херсонський бавовняний комбінат освоїв виготовлення тканин під назвою «херсонське полотно»⁷, призначені для пошиття жіночого одягу [8].

З часом покращували і вдосконалювали структурні та фактурні якості тканин. Завдяки поєднанню бавовни з іншими видами волокон (віскози⁸, штапелю тощо) асортимент тканин значно розширювався. У 1960-х рр. гордістю художників ХБК стали тканини під назвою «квітка сезону» та «плетінка». Багато вдалих композиційних та колористичних розробок для цих тканин належить колективу митців підприємства: К. Пономаренко, О. Стиценко, М. Сорокіній, О. Старинець (Іл. 3).

Застосовуючи тональну колористику в орнаментах смуг різної масштабності, художниця К. Пономаренко започаткувала варіативність з виготовлення тканин для одягу. Вона є також автором тканини під назвою «асканія», а в подальшому — провідним фахівцем з проектування тканин-компаньйонів [8] (Іл. 4).

Упродовж 1970-х рр. творчий колектив митців ХБК активно працював над удосконаленням асортименту декоративних тканин. Вони пропонували для виробництва нові проекти, актуальні в контексті існуючої в той час моди. У 70-х рр. ХХ ст. роботи художниці Ф. Пантеліаді лягли в основу створення но-

⁶ Шотландка — тканина, що виробляється з бавовни, вовняної пряжі та різних хімічних ниток саржевим переплетенням з рисунком у велику клітинку, який вважається типовим для тканин національного шотландського одягу.

⁷ «Херсонське полотно» — тканини, декоровані картатими орнаментами, вирізнялися яскравими поєднаннями кольорів (зелений, жовтий, блакитний, червоний тощо). Текстильна бавовняна продукція з такою назвою була відома та користувалася попитом не тільки на теренах колишнього Союзу, а й поза його межами.

⁸ Віскоза — штучне регеноване целюлозне волокно, яке отримують в результаті віскозного процесу і використовують для виготовлення тканин.

вих зразків тканин під назвою «херсонське полотно». У другій пол. 1970-х рр. — з урахуванням змін у проектуванні одягу (фасон, ускладнення крою тощо) — розвинулась тенденція до різноманітності одягових тканин. Перед художниками ХБК О. Стиценко, П. Старицею, Л. Швець були поставлені завдання щодо розширення асортименту «картатих малюнків», збільшення їх різноманітності за рахунок складніших композицій та вишуканої колористики. Звернення митців до основ декору народного одягу допомагало майстрам у розробці нових зразків тканин, особливо оздоблених смугою по вертикалі, які широко використовували для пошиття костюмів, платтів, спідниць та ін. Актуальність їх зберігалася до кінця 1980-х рр. і поширювалася за межі УРСР [8].

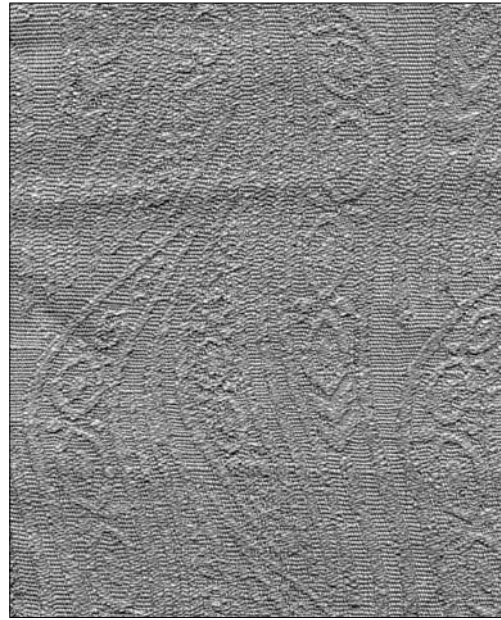
Жакардові тканини, призначені для інтер'єрів, розпочали виготовляти на ХБК з 1964 року. З метою урізноманітнення і розширення асортименту художньо-промислових тканин на підприємстві було встановлено професійні, сучасні машини. За допомогою жакардових ткацьких верстатів художникам-текстильникам вдавалося впроваджувати у виробництво абсолютно нові проекти тканин та готових тканих виробів (меблеві, порт'єрні, покривала тощо) з великою варіативністю орнаментів (рослинні, геометричні, абстрактні, комбіновані) [8; 26] (Іл. 5).

Зокрема, розробкою, порт'єрних тканин займалися К. Пономаренко, Ю. Молотніков, М. Сорокіна, Б. Юрченко.

У рекомендаціях щодо декору, колористики, які надсилалися підприємствам, перед митцями поставало завдання і відповідальність за облаштування індивідуальних та громадських інтер'єрів, адже основу їх складали тканини промислового виготовлення.

Відомі жакардові порт'єрні тканини під назвою «горлиці», «метеор» та «весна», що належать авторству творчого колективу ХБК, принесли підприємству заслужене визнання і були актуальними для застосування в побуті упродовж двох десятиліть років (Іл. 6). Творча манера художників проявлялася у пропонованих ескізах: іноді в них помітний індивідуальний почерк. Наприклад, роботам К. Пономаренко в розробці орнаментів притаманна народна тематика, почасти — за зразками західно-українських народних тканин [8; 17].

Художниця М. Сорокіна відома авторськими декором, що розташовувався горизонтально чи вертикально

Іл. 9. Тканина для літніх костюмів. 1967 р. РЛК

на основі тканини. Узорні смуги, створені за принципом стрічкового орнаменту і розроблені в сполуках декількох кольорів, мали часте розташування. У цій техніці виконання працювали К. Чуж та Н. Лопато, проте їхнім роботам характерні строгі геометризовані композиції з меншою кількістю залучених кольорів. Митці Ю. Молотніков та Б. Юрченко знані як автори з упродовження у декор художньо-промислових тканин великих, складних за обрисами та ритмом геометричних мотивів, а також комбінованих (рослинного та геометричного) орнаментів. Застосуванням пом'якшених, тональних сполук у поєднанні з лаконічними, чіткими орнаментами відзначаються рисунки П. Стариці. Митець вдало поєднував і втілював естетичні вимоги сучасного світу з надбаннями народного мистецтва.

Для художника Б. Шнайдера джерелом натхнення були орнаментальні мотиви гуцульських писанок, килимів, різьби по дереву та ін. Автору належить низка оригінальних проектів тканин із різноманітними рослинними, геометричними та комбінованими варіантами візерунків. Б. Шнайдер є автором популярної у 1970-ті рр. тканини під назвою «платана» та одним із співавторів відомої на всесоюзному просторі жакардової порт'єрної тканини «декор» [20].

Орнаменти, створені на основі червоного, чорного та білого кольорів, притаманні авторству Л. Швець. Композиції переважно сформовані з мотивів збільшених геометричних форм у поєднанні з дрібними,

Іл. 10. Творчий колектив РЛК. 1982 р.

Іл. 11. Творчий колектив РЛК. 1984 р.

різного ритму смугами, що забезпечувало промисловій тканині особливу декоративність.

Застосуванням крупних орнаментальних мотивів, розроблених на пом'якшених пастельних тональних градаціях, спеціалізувалася художниця Н. Анеліна. Авторські проекти тканин зорієнтовані на чіткі форми архітектури. В її рисунках часто використовувалися стилізовані форми декору кераміки, лозоплетіння тощо.

Зображення зооморфних, антропоморфних та різноманітних стилізованих рослинних орнаментів у декорі промислової тканини, що виготовлялася на ХБК, належить авторству Б. Каплунович. Художник розробляв проекти у руслі вмілого синтезу візерунків та кольорових поєднань. У творчому доробку автора вагоме місце посідають тканини, виготовлені за зразками орнаментальних мотивів традиційних кролевецьких рушників [8].

У рисунках та проектах художньо-промислових тканин ХБК спостерігаються мотиви, інспіровані творами народного мистецтва республік колишньо-

го СРСР, характерна символіка інших країн. Фахівцем у цьому напрямку декорування промислових художніх тканин стала Т. Батеньова. Найбільш відомі її роботи — «Ростовські дзвони», «Байконур», «Ленінградські мости» тощо [8].

Авторами сюжетних зображень на тканинах творчого колективу ХБК можна вважати В. Маругіна, Ю. Молотникова, О. Купюру, Н. Лопато та ін.

Створення тканин з рисунками пейзажів, архітектури, ідеологічної символіки вважалися обов'язковими і престижними в асортиментному переліку художньо-промислових тканин, які виготовляло підприємство, відповідно, митців активно залучали для розробок таких проектів [8; 30].

Одним з провідних фахівців розробки ескізів та проектування композицій для жакардових тканин ХБК вважається М. Целуйко, що працював спершу на посаді художника-десинатора, а згодом — провідного художника комбінату. При створенні проектів тканин митець часто орієнтувався на цілісний вигляд оздоблюваного інтер'єру, враховуючи інші декоративні твори та предмети побуту. Він втілював у промислові розробки велику кількість зразків, окремі з яких отримали престижні міжнародні відзнаки високого рівня (1975, 1977, 1978, 1981, 1987). Ґрунтовності авторських пропозицій М. Целуйка додавав пошук певної дизайнерської ідеї. Художник уважно працював із джерелами, насамперед — з етнографічними пам'ятками. Системність давала змогу автору впродовж багатьох років займатися не лише ескізуванням зразків тканин, а й працювати над живописом, виконувати авторські декоративні панно, тематичні гобелени. Набутий практичний досвід М. Целуйка та теоретичні знання, отримані внаслідок викладів на кафедрі ткацтва та дизайну Херсонського державного технологічного університету в дисциплінах «Основи композиції малюнка» та «Дизайн текстильних виробів», розширили діапазон творчих пошуків і оригінальних композиційних рішень [8].

Асортимент вітчизняної промислової продукції розширювався за рахунок ремізних та жакардових тканин Рівненського льонокомбінату. Вперше в Україні на підприємстві було освоєно виготовлення костюмних та платтяних жакардових тканин з льоно-лавсанових волокон. Авторами-розробниками нових рисунків, структур та колористики були

Н. Масленникова (тканина «вітерець», «осінь», «незабудка») та Б. Ляшук (тканини «попелюшка», «фантазія», «садок»). Ці тканини широко застосовували для пошиття одягу не тільки в межах Радянського Союзу, а й експортували закордон (Китай, Монголію та ін.) (Іл. 7).

Художники льонокомбінатів успішно працювали над удосконаленням рисунків, покращенням структури і фактури тканин. У їх творчому доробку — велика кількість ремізних, жакардових метражних тканин для одягу та інтер'єру, а також готових виробів. Ткани поштучні предмети (рушники, серветки, скатертини тощо) були невід'ємною складовою побуту. Оригінальні композиції для підприємств створювали Л. Тимофієнко, Б. Ляшук, Л. Задворна — на основі традицій декору народних тканин. Авторам належать оригінальні композиції рушників і скатертин: на сірому тлі льняної тканини розташований орнамент з червоного і чорного кольорів (Іл. 8).

Одягові тканини, які випускав Рівненський льонокомбінат, вирізнялися привабливими, ніжними, пастельними тонами (рожевим, блакитним, жовтим тощо), а також вишуканими орнаментами. Авторами численної групи тканин для одягу впродовж тривалого часу на виробництві були М. Федірко, О. Копоть (Іл. 9).

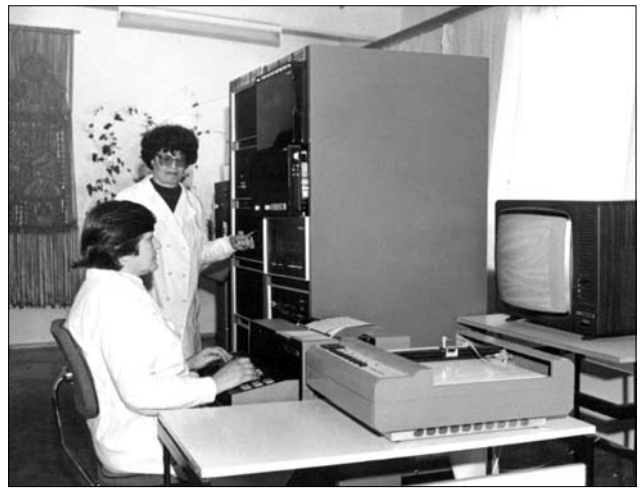
У художній майстерні Рівненського льонокомбінату колектив митців (художники, десинатори, колористи) впроваджував у виробництво різноманітні творчі ідеї для надання декоративної виразності тканинам та готовим тканим виробам (Іл. 10, 11, 12). Творчі майстерні були оснащені необхідним обладнанням. Зокрема, у середині 1980-х рр. вони поповнилися електронною технікою, що надавала можливості збільшувати чи зменшувати ескізи або їх фрагменти (Іл. 3).

У різні роки на Рівненському комбінаті працювали і відзначалися творчими здобутками художники: Л. Тимофієнко, Б. Ляшук, О. Соколова, Л. Задворна, О. Євчук, Л. Пікіна, Біль, О. Копоть, М. Володіна, Г. Медведєва, та десинатори: Ф. Геренюк, Н. Масленникова, О. Савченко, Т. Демків, М. Володіна, а також колористи: О. Піддоб'юк, Р. Медведєв, С. Качеловська [7].

Результатом роботи митців РЛК стало виготовлення незліченної кількості художніх тканин: «веселка», «меркурій», «чарівниця», «май», «Зоряна», «Марина».

Іл. 12. Художня майстерня РЛК. 1984 р.

Іл. 13. Кабінет електронного програмування РЛК. 1987 р.

Оволодівши складною технологією і принципами утворення рисунків у жакардовому ткацтві, рівненські художники і десинатори впровадили у виробництво велику кількість вдалих за композиційним рішенням тканин. Оригінальністю та новизною вирізнялися роботи Л. Тимофієнко, Ф. Геренюк. За зразками народних тканин розроблялося багато поперечносмугастих рисунків, сформованих ритмічним чергуванням різних орнаментальних смуг, вирішених здебільшого у двох кольорах. Характерна особливість цих тканин — рельєфна фактура [7]. Вдалими композиційними знахідками і колористикою відзначалися роботи митців на тему «абстракції».

Особливою стилістикою наділені вироби Житомирського льонокомбінату. Наслідуючи та осучаснюючи за допомогою технічних засобів орнаментику зразків народних тканин, художники-текстильники досягали значних успіхів у виготовленні скатертин, серветок,

Л. 14. Асортиментний кабінет РЛК. 1988 р.

рушників тощо. Авторські розробки Т. Левицької, Є. Шпаковської, В. Книш, О. Фоменкова, К. Мавришин та інших забезпечували продукції ЖЛК пріоритетні місця серед подібного асортименту тканин і готових виробів інших підприємств. Використовуючи в декорі промислових тканин поліські мотиви орнаментики, митці досягали неповторної варіативності рослинних, геометричних та комбінованих візерунків, що створювалися у процесі ткання [2].

Упродовж другої пол. ХХ ст. Рівненський та Житомирський льонокомбінати були єдиними в Україні підприємствами з переробки сировини та виготовлення лляних тканин. Продукція цих підприємств постачалася у різні регіони Союзу, а також експортувалася за кордон. Рівненські та житомирські художники-текстильники нерідко працювали у творчому тандемі, вирішуючи завдання Інституту художньої промисловості при Академії архітектури УРСР, лабораторії «Укрхудожспілки» тощо [7; 2].

Художники Чернівецького текстильного комбінату в період активної праці підприємства постійно оновлювали рисунки, колористику, працювали над удосконаленням структурних показників тканин і готових поштучних виробів. Ускладненими композиціями рослинних орнаментів характерні роботи художниці В. Нікуліної. Рослинні мотиви різних масштабів притаманні виробам К. Онищенко, Ф. Мішина. Геометричними орнаментами визначаються проекти художників В. Самсонової, О. Француз, К. Пономаренко, М. Пономаренко, З. Широкої, М. Чухрай.

Упродовж 1970-х рр. поступово вдосконалювали орнаментування поштучних виробів Чернівецького комбінату. На заміну багатоколірних, іноді — перевантажених орнаментом, виготовляли нові, модні на той час тканини, з невеликою кількістю декору, в яких значна увага приділялася структурі, фактурі, забарвленню, художній виразності.

Композиції декоративних покривал під назвами «зірки», «молдавський», «смугастиї» розробила художниця З. Даниленко. Ці вироби широко застосовувалися у побуті й отримували неодноразові відзнаки за художні та споживчі показники [10].

На Одеському текстильному комбінаті виготовлення меблевих тканин налагоджено у 1970 році. Розширення асортименту відбулося завдяки застосування ниток фасонного скручування, а також з синтетичної об'ємно-петельної сировини. У декорі цих тканин художники-текстильники широко використовували стилізований рослинний орнамент. Багато рисунків створювали за мотивами квіткових буковинських килимів, вишивок, писанок та інших видів мистецтва [23].

У 1977 р. на одеському підприємстві задля пошуку нового способу декорування художники запропонували відмовитись від застосування чорного кольору в орнаментах меблевих тканин. Прикладом є низка тканин під назвою «ясна», «світанок», «веселка», «симфонія», автор композицій — Г. Ліндеманов [6].

Від кінця 1970-х рр. асортимент художньо-промислових тканин ОТК значно розширився. Декорування тканин виконувалося в рослинних, геометричних та комбінованих композиційних варіаціях. Над вдосконаленням мистецьких якостей, а також покращенням структурно-фактурних властивостей завжди актуальних «плахових» тканин, плідно працювали художники М. Кравцов та А. Романченко.

Українські підприємства з виготовлення художньо-промислових тканин не мали власних музеїв, де б зберігалися проекти і зразки тканин. Велику увагу приділяли обладнанню асортиментних кабінетів, що були рекламою (Л. 14). Цей факт негативно вплинув на подальше ретроспективне вивчення декоративних промислових тканин і творчих здобутків їх авторів.

Багато художників вітчизняних текстильних підприємств були членами професійних об'єднань: Спілки художників УРСР, Художньому фонді України, Спілці дизайнерів УРСР.

Художники-текстильники провідних підприємств колишнього Радянського Союзу входили у творчу групу, створену при ВІАлегпромі, очолювану Е. Белюгіним. Практикувались виїзні пленери до санаторно-курортних міст Криму, Грузії, Прибалтики. Художня студія налічувала близько двохсот митців з різних республік. Активною творчою діяльністю вирізнялися представники українських текстильних підприємств. Наприклад, у 1966 р. у виїзній практиці брали участь М. Целуйко (художник Херсонського бавовняного комбінату), у 1968 році В. Журавльов (представник Черкаського шовкового комбінату) [8; 9].

У 1987 р. в Україні засновано спілку дизайнерів УРСР, головне завдання якої — об'єднання художників легкої промисловості. Варто зазначити, що у вітчизняному досвіді професія митця в галузі промисловості номінувалася художник, художник-текстильник, тоді як за кордоном представники творчих професій, пов'язаних з виробництвом, називались дизайнерами.

У 1988 р. було прийнято постанову Міністерства легкої промисловості УРСР щодо технічного переоснащення текстильної промисловості на 1988—1995 рр., що мало забезпечити прискорення розв'язання проблем, пов'язаних з потребами населення у текстильних товарах та тканинах. У суспільстві спостерігався посилені дефіцит товарів. Вітчизняна галузь промислового ткацтва стала на шлях руйнації [3; 7; 8].

Протягом 1990-х рр. (десятиліття) галузь промислового ткацтва зазнавала стрімкого занепаду, а в окремих випадках — припинила своє існування. Знижувався рівень виготовлення тканин, відповідно, професія художника-текстильника втрачала актуальність. Вітчизняний ринок поступово наповнювався імпортною продукцією, перед якою тканини українського виробництва поступалися якістю, художнім оформленням тощо.

На нашу думку, творчість митців зазначеного періоду ускладнювалась застарілими технологіями ткацтва, що не давало можливості створювати конкурентоспроможну продукцію. З дослідження архівних матеріалів бачимо, що часто ескізи, проекти з високохудожнім композиційним рівнем виконання поступалися готовій продукції.

Естетичні властивості художньо-промислових тканин залежали не тільки від роботи художника,

десинатора, колориста, а й від багатьох інших факторів: сировини, барвників та їхньої якості.

Отже, у другій пол. ХХ ст. вирішальну роль у створенні декору промислових тканин відігравали художники-текстильники. Впродовж періоду активного розвитку галузі творчі колективи вітчизняних підприємств акумулювали в собі різні стильові напрямки, живилися різними мистецькими джерелами, найпотужніше з яких — народне мистецтво. Творча практика митців провідних українських підприємств з виготовлення художньо-промислових жакардових і ремізних тканин засвідчує врахування найновіших досягнень світової мистецької практики, орієнтуючись на перспективні напрямки вітчизняного дизайну.

1. Архів, каталоги, картотеки Дарницького шовкового комбінату.
2. Архів, каталоги, картотеки Житомирського льонокомбінату.
3. Архів, каталоги, картотеки Київського шовкового комбінату.
4. Архів, каталоги, картотеки Київської прядильно-ткацької фабрики.
5. Архів, каталоги, картотеки Луцького шовкового комбінату.
6. Архів, каталоги, картотеки Одеської прядильно-ткацької фабрики.
7. Архів, каталоги, картотеки Рівненського льонокомбінату.
8. Архів, каталоги, картотеки Херсонського бавовняного комбінату.
9. Архів, каталоги, картотеки Черкаського шовкового комбінату.
10. Архів, каталоги, картотеки Чернівецького текстильного комбінату.
11. Андреева И. Институт, работающий на промышленность красоты: ВИАлегпром / И. Андреева // Советское декоративное искусство 77/78. — М. : Советский художник, 1980. — С. 96—102.
12. Андріяшко В.Д. Київська школа художнього текстилю ХХ ст. (Джерела. Розвиток. Перспективи) : дис. ...канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / Андріяшко Василь Дмитрович. — Львів, 2009. — 333 с.
13. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А.Антонович, Р.В.Захарчук-Чугай, М.Є.Станкевич. — Львів : Світ, 1992. — 270 с.
14. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. — М., 1974. — 115 с.
15. Арофікін Є.В. Українська народна тканина / Є.В. Арофікін // Народна творчість та етнографія. — 1983. — № 4. — С. 42—45.
16. Арофікін Є.В. Художньо-промисловий текстиль / Є.В. Арофікін // Нариси з українського декоративно-

- прикладного мистецтва. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. — С. 135—150.
17. Арофікін Є.В. Можливості удосконалення декоративної тканини «Макет» / Є.В. Арофікін // Декоративно-прикладне мистецтво: X наукова конференція : зб. матеріалів. — Львів, 1969. — С. 86—89.
 18. Бавструк Н.Ф. Курс ткацких переплетень / Н.Ф. Бавструк. — М. : Искусство, 1951. — 342 с.
 19. Воронов Н. Уникальное и промышленность / Н. Воронов // Декоративное искусство СССР. — 1968. — № 2. — С. 29—34.
 20. Воронов Н. Художник и инженер: проблемы сотрудничества / Н. Воронов // Декоративное искусство СССР. — 1973. — № 10. — С. 31—33.
 21. Воронов Н. Художники вещей / Н. Воронов, Л.Г. Крамаренко, И.М. Суслов. — М. : Советский художник, 1965. — 168 с.
 22. Врублевская Д. Новые работы варшавских текстильщиков / Д. Врублевская // Декоративное искусство СССР. — 1966. — № 5. — С. 42—43.
 23. Выставка произведений А.А. Елсуковой. Ткани, кроки, живопись, графика : каталог / отв. за вып. Т.Б. Смирнова, М.М. Карева ; ред. О.М. Громых. — Ровно : Облполиграфиздат, 1982. — 23 с.
 24. Дарницький шелк / Министерство легкой промышленности УССР ; Украинский институт ассортимента изделий легкой промышленности культуры одежды. — К. : Внешторгиздат, 1989. — 17 с.
 25. Декоративно-прикладное искусство Украинской ССР. 1970-е — начало 1980-х годов : альбом / авт. вступ. статьи и сост. Н.Н. Велигоцкая, Л.Е. Жоголь. — М. : Советский художник, 1986. — 192 с.
 26. Декоративно-прикладное искусство Украинской ССР: стекло, фаянс, гобелен, текстиль : каталог выставки / сост. и авт. статей Л. Жоголь, Н. Корниенко, Т. Придатко, А. Жук. — М. : Советский художник, 1982. — 36 с.
 27. Декоративные ткани в интерьерах детских дошкольных учреждений : альбом / ред. В.Н. Пархоменко. — К. : Будивельник, 1974. — 80 с.
 28. Достижения и трудности текстильного производства // Декоративное искусство СССР. — 1978. — № 9. — С. 5—8.
 29. Жовтис Н. От идеи художника до готового изделия / Н. Жовтис // Советское декоративное искусство '73—74. — М. : Советский художник, 1975. — С. 60—69.
 30. Жоголь Л. Декоративно-прикладное искусство Украины / Л. Жоголь // Советское декоративное искусство. — № 6. — М. : Советский художник, 1983. — С. 114—123.
 31. Жоголь Л.Е. Декоративное искусство в современном интерьере / Л.Е. Жоголь. — К. : Будивельник, 1986. — 193 с.
 32. Жоголь Л.Є. Тканини в інтер'єрі / Л.Є. Жоголь. — К. : Будивельник, 1968. — 94 с.
 33. Жук А.К. Здобутки українського декоративно-прикладного мистецтва в десятиї п'ятиріччі / А.К. Жук // Образотворче мистецтво. — 1981. — № 1. — С. 28—31.
 34. Жук А.К. Сучасні українські художні тканини / А.К. Жук. — К. : Наукова думка, 1985. — 117 с. : іл. — (Бібліогр. : С. 111—113).
 35. Луковська О.Г. Художнє ткацтво Львова другої половини ХХ століття (художні особливості, традиції та новації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / О.Г. Луковська. — Львів, 2007. — 20 с.
 36. Никорак О.І. Українська народна тканина ХІХ—ХХ ст.: типологія, локалізація, художні особливості / Олена Іванівна Никорак. — Львів, 2004. — 583 с.

Tetyana Maryshchuk

ON CREATIVE PRACTICE BY TEXTIL ARTISTS IN THE 2ND HALF XX c. IN UKRAINE

In the article have been considered creative practices by the textil artists of Ukrainian artistic industrial weaving during the 2nd half XX c. The basic centres of flax, silk, woolen and cotton fabrics created by remise and Jacquard methods of production have been defined and characterized. Some artistic differences between fabrics for clothes and interiors have been put under analysis.

Keywords: textile artist, industrial weaving, desinator, colourist, assortment, decor, decorative pattern.

Татьяна Марыщук

ТВОРЧЕСКАЯ ПРАКТИКА ХУДОЖНИКОВ ТЕКСТИЛЯ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ ВЕКА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена творческая практика художников текстиля отечественного художественно-промышленного ткачества второй половины ХХ века. Определены и охарактеризованы основные центры производства льняных, шелковых, шерстяных и хлопковых тканей, созданных ремизным и жакардовым способами изготовления. Проанализированы художественные отличия одежных и интерьерных тканей.

Ключевые слова: художник-текстильщик, промышленное ткачество, десинатор, колорист, ассортимент, декор, орнамент.